լոր քաղաքական դատերը Նորից կը քննվին կայսերութեան սովորական դատարաններում: Այդպիսով արդարացած անձինքների թիւը բաւական նշանաւոր կը լինի: Մօտ 1200 մարդ միայն ուսանողներ և երիտասարդներ կը վերադարձնվին իրանց ընտանիքներին: Մնց կը վերարերի կալանաւորված ասոցիացիաներին, օջիցերներին, վաճառականներին, հոգևորականներին և գիւղացիներին, նրանց թիւը այնքան մեծ է, որ եթէ այդ թիւի 20% վերադարձնվի հասարակութեանը, այդ 20% էլ դարձեալ մի բանի հազարի կը հասնի: Կարգադրող բարձր մասնաժողովի նախագահը փաստերով հաստատեց, որ վերջին տարիների ընթացքում շատերը դատապարտվում էին մասամբ առանց ապացոյցների և մասամբ այնպիսի յանցանքների պատճառով, որոնց օրէնքը թեթև պատիժ է տալիս:

«Թէպէտ զանազան կողմերից ամեն տեսակ միջոցներ գործ դրին, որպէս զի մոռացութեան տրվին հասարակութենից արդէն հանված յեղափոխական տարրերը, այնուամենայնիւ կոմս Լօրիս-Մելիքովի եռանդուն աշխատանքներին աջոդվեցան այնպիսի միջոցներ գործադրել տալ, որոնք հասարակութեան բոլոր դասակարգերին մեծ բաւականութիւն պատճառեցին: Հէնց որ ստորագրվեցաւ այդ հրամանը, կարգադրող բարձր մասնաժողովի նախագահը, արդարադատութեան և ներքին գործերի մինիստրների հետ նախապէս յարաբերելուց յետոյ, եւրոպական և ասիական Ռուսաստանի բոլոր գլխաւոր-Նահանգապետներին և Նահանգապետներին հրամաններ ուղարկից խնդրն սկսել այն մեղադրվածների գործերի վերաքննութիւնը, որոնք վերջին հինգ տարիների ընթացքում այս կամ այն ասոցիացիայի ազատութենից զրկվելու են դատապարտված:

«Կոմս Լօրիս-Մելիքովի գլխաւոր հոգսերից մէին էլ այնէ, որ առնաց գրականութիւնը ազատէ այն ձնշումից, որ, չը նայելով վերջին 10 տարիների ընթացքում կատարված վերանորոգութիւններին, նրա վրա ծանրացած է: Ինչպէս պարբերական հրատարակութիւնները, նոյնպէս և ամբողջ գրականութիւնը

Թագաւորը:—«Գիւտը երկաթից է, բայց կոթը փայտից, պատասխանեցին ծառաները:—«Դա չատ վտանգաւոր գործիք է, պատասխանեց թագաւորը, երբ կոթը մեզանից է»...

—Կոթը մեզանից է...կրկնեց վարդանը, չեշտելով առաջին բառը:—Մենք հարստարարդ, մեզ կողոպտող, մեզ տանջող, մեզ սպանող, մեզ ոչնչացնող և մեր տունը քանդող գործիքի կոթը մեզանից՝ հայերից է, Թոմաս էֆենդիները, սխալամիտ գիւղական մուխթարը մինչև բարձր Դրան հայ ամիրան, այս տեսակ կոթեր են մեր թշնամիների ձեռքում: Հայոց պատմութեան մէջ երբէք պակաս չեն եղել այս չար և վնասակար կոթերը: Ուր կը տեսնէք հայրենիքը և ազգը օտարի ձեռքը մատնեալ,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Ուր կը տեսնէք հայ թագաւորի գահնկալութիւնը և նրա զաւակները օտարի ձեռքը յանձնելը,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Ուր կը տեսնէք հայ թագաւորի դէպի աքսոր մատնութիւն և նրա մայրաքաղաքի գոնները թշնամու առջև բաց անելը,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Ուր կը տեսնէք հայրենի հողը հայի արիւնով ներկված, նրա բնակութիւնները կրակով ոչնչացրած և նրա զաւակները գերի տարված,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Ուր կը տեսնէք կրօնի, ազգութեան և տունը եկեղեցու զաւակութիւն,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Մի խօսքով, ամեն թշուառութիւնների մէջ, ամեն հաղթանակների մէջ, և մեր թշնամիներից կրած ամեն տեսակ եղեռնագործութիւնների և բարբարոսութիւնների մէջ միշտ գործել է հայի մատը: Հայը ինքն է փորել իր ազգային չենքերի հիմքը, և ինքն իր ձեռքովն է կործանել իր տունը և նուիրական հաստատութիւնները....Ինչու ենք մեղադրում օտարներին:

Ապէն և Հայրապետը խորին տխրութեամբ լսում էին վարդանի խօսքերը, վերջինը հարցրեց.

—Ուրեմն մեր բոլոր յոյսերը ոչնչացան....ուրեմն մեր չնչուածքը գեռ էլ հիմքի մէջ, գեռ կատար չը հասած, կործանվեցաւ...

ցինզուարի կողմից մեծ արդելքների էր հանդիպում, թէպէտ նրա մէջ յայտնի ապատամութիւն էլ կար: Ամենից վատն այն էր, որ ոչ ոք չը գիտէր, թէ տպագրական գործերի կատարվելը, գաղտնի խորհրդատու Գրիգորիվ ինչ տեսակ հայացքներին և ինչպիսի քաղաքական ուղղութեանը թշնամաբար էր վերաբերվում: Այդ անձը այժմ փոխարինված է եւրոպական կրթութիւն ստացած, ազատամիտ, մի և նոյն ժամանակ կառավարութեան հայացքները բաժանող գօսպոր Արապյով: Սա վերջին ժամանակներում Լեռանդի նահանգապետ էր և այնտեղ նրա ժողովրդականութիւնը այն ասոցիացիի հետ, որին հանիւ թէ երբէք հասած լինի ռուս կառավարչի ժողովրդականութիւնը: Անխոսված այդ անձի կառավարութեամբ քաղաքական ամենօրեայ մամուլը բոլորովին ազատ կը զարգանայ և այդ զարգացմանը գօսպոր Արապ, իր յայտնութեան հաճելամ, եռանդով կը նպաստէ:

ՋՕՆ ՎԻԼԻԱՄ ԴՐԷՊԷՐԻ «ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄՏԱԿԻՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ՐՈՒՍԻԱՅԻ» ԹԱՐԳ. Ռ. ՎԱՐԴ. ՍԵՂՐԱԿԵԱՆՆ, ՇԱՐԵՆ 1880

—

Նարեւումս հայ գրականութիւնը հարբուստացաւ վերջին հինգ անուանի հեղինակի գործով, որի հայ թարգմանութիւնը թէև ահա ամբողջ 6 տարի է որ սկսված էր, բայց մինչ այսօր՝ գուցէ նիւթական պատճառներով, չէր հրատարակվում: Թողնելով մի ուրիշ անգամի խօսելու այն մեծ նշանակութեան մասին, որ Դրէպէրի հռչակաւոր գիրքը ունեցաւ և ունի ամբողջ եւրոպական գրականութեան համար, այն յեղափոխութիւնը, որ նա գործեց մոցնելով փիլիսոփայական գիտութիւնների մէջ բոլորովին նոր հայեացք և ուղղութիւն և առանց ծանօթացնելու նրա հիմնական մտքի և բովանդակութեան հետ, քան որում դա լրագրական շրջանից դուրս է, մենք կը խօսենք միայն գրքի արտաքին կողմերի և մանաւանդ թարգմանութեան արժանաւորութեան մասին:

Անշուշտ Դրէպէրի պէս գրքի հայ թարգմանութիւնը պիտի մատչելի լինի միայն մի ընտրեալ դասի, որ կրում է «հայ ինտելիգենցիա» անուն: Այս հանգամանքը թարգմանիչը, անպատճառ, իր նկատի է ունեցել, ուստի և գիտէ, որ մեր պահանջը նրանից, իբրև մի այնպիսի գրքի թարգմանչից, որ նշանակված է ոչ ընդհանուր ընթերցանութեան համար, պէտք է և փոքր ինչ խիստ լինի: Վերջին ժամանակներս առհասարակ շատ յաճախ երևան են գալիս զանազան թարգմանութիւններ, մանաւանդ վիպասանական աշխարհից և այդ թարգմանութիւնների մէջ մի բան նկատելի է նկատել, որ պ. պ. թարգմանիչները ամենեին պատրաստված անձինք չեն լինում իրենց գործի համար: Ով որ փոքր ի շատէ սովորում է ռուս լեզուն, ձեռնարկում է խնդրն թարգմանութեան, առանց աջ ու ձախ նայելու և առանց ընտրութեան: Թարգմանչից պահանջվում է, որ նա ոչ թէ միայն կատարելապէս իմանայ այն լեզուն, որից թարգմանում է և ծանօթ լինի նրա գրականութեան պատմութեան հետ, այլ և հիմնապէս տեղեակ լինի այն առարկային, որ թարգմանելի գրքի նիւթն է կազմում: Կարող ենք վկայել, որ հ. Սեդրակեան հաստատում է մեզ այդ պայմաններին: Դրէպէրիս պէս գրքի դժուար թարգմանութեան գործի մէջ: Արիստակէս վարդապետը առաջ քան ձեռնարկելու այդ թարգմանութեան, չէ զբաղել ծանօթանալու այն գիտութիւնների հետ, առանց որոնց դժուար է հասկանալ Դրէպէրի գրքերը: Եւ ճշմարիտ, իբրև մի երգնիրի բացատրութիւն մեր վարդապետների մէջ, նա միշտ ձեռք է բերում և ուսումնասիրում այն բոլոր գլխաւոր արտադրութիւնները, ինչ որ առկայ է և տպվում է եւրոպական գրականութիւնը:

Ինչ վերաբերում է տպագրութեան, պէտք է ասել որ արտաքին կողմից չատ լաւ էլ, մանաւանդ չատ տպագրական սխալներով, տեղ տեղ անորոշ և անկանոն տառերով: Բայց այդ ամենը առաջ է եկել ոչ թէ իրեն թարգմանչի անուշադրութիւնից, կամ խնայողութիւնից, այլ տպարանատիրոջ իր պարքը անբարեխղճաբար կատարելուց: Ցաւալի է, որ նուշտ հոգնոր զգրոցի տպարանը, որտեղ մի ժամանակ բաւական գրքեր տպվում էին, այժմ այլ ևս զգալութիւն չունի. այստեղ անցեալ տարի մի մասնաւոր տպարան է բացվել, որի առաջին պտուղը Դրէպէրի թարգմանութիւնն է: Թէև այդ տպարանը հ. Սեդրակեան պայման է կապել օրինաւոր կերպով տպագրելու, բայց, ինչպէս գրքից երևում է, նա շատ տաքար չէ ուսնեցել, օրինակ՝ «ի» տառը չունենալով, նա «իս» և «ւս» է գրել:

Դալով թարգմանութեան լեզուին պէտք է ասած, որ բաւականին յաջող է գուրս եկել: Ճշմարիտ, տեղ տեղ կան խորթութիւններ, բայց պէտք է ի նկատի ունենալ այն հրեշտաղ դժուարութիւնները, որ պատահում են ամեն մի այդպիսի գրքի թարգմանութեան ժամանակ: Հ. Սեդրակեան ոչ թէ պէտք է հարգաւոր բառերի միտքը վերատուգէր, այլ և հարիւրաւոր նոր ակնարկական բառերի հայ թարգմանութիւնը ստեղծէր: Մի բան միայն կարելի է առարկել, որ ուրիշ լաւ կը լինէր, եթէ թարգմանիչը թողներ առանց թարգմանութեան այն բոլոր բառերը, որոնք արդէն բոլոր եւրոպական լեզուներում գործ են ածում և քաղաքական իրաւունք են ստացել:

Հ. Ա.

ՆԱՄԱԿ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻՑ

Մարտի 28-ին

Կարդալով չատ անգամ ժրաջան «Մշակիդ» մեր թերեւում մեր պատուական Ադամարի տպագրած եղբայրների և քրոջերի սրտաճմլիկ աղաղակները, որը ուշց, հայրիկ հնց կանչելով չրջում են փոզոցէ փոզոց և հրատարակում դէպի դարեցուցիչ ամենայն վիճակի և հասակի մարդկանց, որոնք, միանգամայն և օրինակվելով մեր թիֆլիսի Ալարդեանան և թէ մասնաւոր դպրոցների աղկերտ-եղբայրներից, մենք ևս, Ա. Ե. տարբերանը մարմինը ծածկեց Նեղոսի ալիքների մէջ,—իմ սիրտը լցվեցաւ մի անսահման տանջութեամբ զէպի այն ազգերը, որ նոյնպէս հայանում են հայերին, երբ կարդացի, որ Մովսէսը, Եհովայի մարգարէն, ազգասիրութենից զրգռված սպանեց հրէական հայածող եգիպտացուն և նրա տեղ անորոշ և անկանոն տառերով: Բայց այդ ամենը առաջ է եկել ոչ թէ իրեն թարգմանչի անուշադրութիւնից, կամ խնայողութիւնից, այլ տպարանատիրոջ իր պարքը անբարեխղճաբար կատարելուց: Ցաւալի է, որ նուշտ հոգնոր զգրոցի տպարանը, որտեղ մի ժամանակ բաւական գրքեր տպվում էին, այժմ այլ ևս զգալութիւն չունի. այստեղ անցեալ տարի մի մասնաւոր տպարան է բացվել, որի առաջին պտուղը Դրէպէրի թարգմանութիւնն է: Թէև այդ տպարանը հ. Սեդրակեան պայման է կապել օրինաւոր կերպով տպագրելու, բայց, ինչպէս գրքից երևում է, նա շատ տաքար չէ ուսնեցել, օրինակ՝ «ի» տառը չունենալով, նա «իս» և «ւս» է գրել:

Դալով թարգմանութեան լեզուին պէտք է ասած, որ բաւականին յաջող է գուրս եկել: Ճշմարիտ, տեղ տեղ կան խորթութիւններ, բայց պէտք է ի նկատի ունենալ այն հրեշտաղ դժուարութիւնները, որ պատահում են ամեն մի այդպիսի գրքի թարգմանութեան ժամանակ: Հ. Սեդրակեան ոչ թէ պէտք է հարգաւոր բառերի միտքը վերատուգէր, այլ և հարիւրաւոր նոր ակնարկական բառերի հայ թարգմանութիւնը ստեղծէր: Մի բան միայն կարելի է առարկել, որ ուրիշ լաւ կը լինէր, եթէ թարգմանիչը թողներ առանց թարգմանութեան այն բոլոր բառերը, որոնք արդէն բոլոր եւրոպական լեզուներում գործ են ածում և քաղաքական իրաւունք են ստացել:

Հ. Ա.

ՆԱՄԱԿ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻՑ

Մարտի 28-ին

Կարդալով չատ անգամ ժրաջան «Մշակիդ» մեր թերեւում մեր պատուական Ադամարի տպագրած եղբայրների և քրոջերի սրտաճմլիկ աղաղակները, որը ուշց, հայրիկ հնց կանչելով չրջում են փոզոցէ փոզոց և հրատարակում դէպի դարեցուցիչ ամենայն վիճակի և հասակի մարդկանց, որոնք, միանգամայն և օրինակվելով մեր թիֆլիսի Ալարդեանան և թէ մասնաւոր դպրոցների աղկերտ-եղբայրներից, մենք ևս, Ա. Ե. տարբերանը

թագաւորը:—«Գիւտը երկաթից է, բայց կոթը փայտից, պատասխանեցին ծառաները:—«Դա չատ վտանգաւոր գործիք է, պատասխանեց թագաւորը, երբ կոթը մեզանից է»...

—Կոթը մեզանից է...կրկնեց վարդանը, չեշտելով առաջին բառը:—Մենք հարստարարդ, մեզ կողոպտող, մեզ տանջող, մեզ սպանող, մեզ ոչնչացնող և մեր տունը քանդող գործիքի կոթը մեզանից՝ հայերից է, Թոմաս էֆենդիները, սխալամիտ գիւղական մուխթարը մինչև բարձր Դրան հայ ամիրան, այս տեսակ կոթեր են մեր թշնամիների ձեռքում: Հայոց պատմութեան մէջ երբէք պակաս չեն եղել այս չար և վնասակար կոթերը: Ուր կը տեսնէք հայրենիքը և ազգը օտարի ձեռքը մատնեալ,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Ուր կը տեսնէք հայ թագաւորի գահնկալութիւնը և նրա զաւակները օտարի ձեռքը յանձնելը,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Ուր կը տեսնէք հայ թագաւորի դէպի աքսոր մատնութիւն և նրա մայրաքաղաքի գոնները թշնամու առջև բաց անելը,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Ուր կը տեսնէք հայրենի հողը հայի արիւնով ներկված, նրա բնակութիւնները կրակով ոչնչացրած և նրա զաւակները գերի տարված,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Ուր կը տեսնէք կրօնի, ազգութեան և տունը եկեղեցու զաւակութիւն,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Մի խօսքով, ամեն թշուառութիւնների մէջ, ամեն հաղթանակների մէջ, և մեր թշնամիներից կրած ամեն տեսակ եղեռնագործութիւնների և բարբարոսութիւնների մէջ միշտ գործել է հայի մատը: Հայը ինքն է փորել իր ազգային չենքերի հիմքը, և ինքն իր ձեռքովն է կործանել իր տունը և նուիրական հաստատութիւնները....Ինչու ենք մեղադրում օտարներին:

Ապէն և Հայրապետը խորին տխրութեամբ լսում էին վարդանի խօսքերը, վերջինը հարցրեց.

—Ուրեմն մեր բոլոր յոյսերը ոչնչացան....ուրեմն մեր չնչուածքը գեռ էլ հիմքի մէջ, գեռ կատար չը հասած, կործանվեցաւ...

Ես, կարծես, մարգարէի հոգով նախազուշակում էի, որ այսպէս կը վերջանայ, և մի ուրիշ վտանգ սպասելը՝ յիմարութիւն կը լինէր, պատասխանեց վարդանը:—Լաքը՝ պ. Սարմանը նոյնպէս երկյայութեան մէջ էր, և հազիւ հաւատում էր իր սկսած գործին: Ես բառ առ բառ լիշում եմ նրա յուսահատական խօսքերը, երբ միանգամայն հուսալով լի երիտասարդը ասում էր ինձ.—«Երբ որ և իցէ ժողովրդական չարժման գաղափարը մի քանի անհատների երևակայութեան ցընորք է միայն, և տակաւին չէ ընդհանրացել, չէ տարրացել ամբոխի գլխէ մի մասի մէջ,—մի հարուածով կարելի է ոչնչացնել բոլորը, երբ առաջնորդող անձինքը ոչնչացրած կը մնին: Բայց ամբոխը ուրիշ բան է. ամբոխի մէջ միտքը սպանել անհնարին է»:

—«Մենք, ասում էր նա, այժմ միայն սերմնացանի պաչան պիտի կատարենք, բայց ոչ հնձողին: Հնձողը պիտի Թողնենք ապագայ սերունդին»,—Եւ այդ էր պատճառը, որ վերջին օրերում նա ձեռնարկեց կառուցանել աւելի հաստատուն, աւելի նպատակայարմար հիմարկութիւններ, որպէս էին զպրոցները: Պ. Սարմանի գործունէութիւնը ապատամբական նպատակ չունէր. նա կրում էր աւելի յեղափոխական բնաւորութիւն, որ յետոյ ստացաւ բոլորովին նախապատրաստական կերպարանք: Միանգամայն դիմից նա ինձ մի առանձին ուրախ տպաւորեց, որ երբէք չէին նկատել նրա միշտ սառն դէմքի վրա. «Լաւարան, ասաց նա, մենք որ յանձն ենք առել ժողովուրդը կրթելու գործը, գեռ ես ինքներս անկիրթ ենք, գեռ ես չատ բան պիտի սովորենք նոյն իսկ ժողովրդից: Ժողովուրդը մի մեծ վարժապետ է: Նա մի հատկի առածի մէջ անհուն փիլիսոփայութիւն կայ. Լաքը, ասաց նա, թէ ինչպէս է ժողովուրդը արտայայտում իր յարաբերութեան պայմանները թուրքերի հետ. «Լան հետ հաչտ եղիր, բայց փայտը ձեռքիցդ բաց մի Թողու: Եւ արդարև, այդ առածի մէջ բովանդակված են գլխաւոր պայմանները, թէ որպէս պէտք էր վարվել մահմեդականների հետ: Նրանք կիսատագներ են, նրանց առաքիներից չը վիրաւորվելու համար, պէտք է միշտ փայտը ձեռքում պատրաստ ունենար: Եւ այդ էր պատճառը, որ պ. Սարմանը աշխատում էր զինուորել ժողովուրդը և նրան պաշտպանական զէնքի մէջ դնել:

Հայրապետը և Ապէն խորին ուշադրութեամբ լսում էին Նրանք, կարծես, մոռացել էին իրանց սեպհական ցաւը, մոռացել էին այն դառն վիճակը, որ առաջուան սպասում էր իրանց, և այժմ մոռանում էին մի ընդհանուր ցաւի վրա: Նրանք չատ անգամ լսել էին պ. Սարմանից նոյնպիսի մտքեր, բայց մինչև այնոր այնպէս պարզ չէին ըմբռնում նրանց խմաստը, որպէս այժմ.

Բանաը, կարծես, ոգեորել էր վարդանին: Նա խօսում էր առանց լռելու: Նա իր կեանքում չատ անգամ քանա էր մտել և դուրս եկել, բայց բանաը միշտ տխուր տպաւորութիւն էր թողել նրա վրա: Իսկ այժմ զգում էր մի տեսակ բաւականութիւն: Նա նմանում էր մի գաղտապարտեալի, որ մահուան սիւնի վրա, խորին արհամարհանքով նայում է դէպի անարդար աշխարհը, և ծիծաղում է չար մարդերի թեթևամտութեան վրա, իբ մտքի մէջ ասելով. «ահա ձեր բոլոր ուժը, զրահից աւել էլ ինչ կարող է անել... գուռ սպանում էք իմ մարմինը, բայց չէք կարող սպանել իմ սերմանած մտքերը....

—«Շատ հետ հաչտ եղիր, բայց փայտը ձեռքիցդ բաց մի Թողու...յաչալ տարաւ վարդանը:

—Այդ ուրիշ է: Կենտանական պայմանների այդ գրքոյթիւնը ծնում հրէշներ՝—ինձ նման հրէշներ.... Դուք, բաթալիաներ, երևի, գեռ ապրան չէք ճանաչել ինձ, որպէս եմ ես իսկապէս: Բայց որովհետև, գուցէ այդ վերջին գիշերը կը մնի, որ կարող եմ խօսել ձեզ հետ, ուրեմն լսեցէք. Ես այն մարդերից եմ, որ չատ վաղ սովորեցի չարը չարով վճարել, իմ ձեռքերը չատ անգամ չարաչարված են եղել արիւնով, բայց ոչ երբէք մի անմեղի արիւնով. Ես մի ժամանակ կրօնաւոր էի և Հին Կտակարանից այսքանը միայն սովորեցայ՝ «ակն ընդ ական», երբ կարդացի, որ Մովսէսը, Եհովայի մարգարէն, ազգասիրութենից զրգռված սպանեց հրէական հայածող եգիպտացուն և նրա

մարմինը ծածկեց Նեղոսի ալիքների մէջ,—իմ սիրտը լցվեցաւ մի անսահման տանջութեամբ զէպի այն ազգերը, որ նոյնպէս հայանում են հայերին, երբ կարդացի, որ Մովսէսը, Եհովայի մարգարէն ամբողջ ցեղեր ոչնչացրեց, մինչև կարողացաւ ուխտեալ երկիրը մաքրել օտարներից և Իսրայէլի որդիներին ընակեցնել նրանց տեղը,—ես մտածեցի, թէ նոյնպէս պէտք է վարվել թուրքերի, քրդերի և չէրքեզների հետ, որոնք բռնացել են մեր հայրերից մեզ մնացած ժառանգութեան վրա: Դա բնութեան մի և նոյն օրէնքն է, որ պ. Սարմանը բացատրում էր բոլորի օրինակով Բոլսերի մի տեսակը մնում է, խեղդում է, ոչնչացնում է մի ուրիշ տեսակին, և ինքը բռնում է նրա տեղը: Եթէ չենք ցանկանում որ զոյութեան այդ կռիւի մէջ ոչնչանանք, պէտք է ընդդիմադրութեան ուժ և ընդհանրութիւն ունենանք: Այդ յատկութիւնը կոչվում է ՆՈՅՆԱՊԱՆՈՒԹԻՒՆ: Պ. Սարմանի գլխաւոր նպատակը այն էր, որ ժողովրդի մէջ զարգացնի այդ յատկութիւնը:

—Ես վաղորդ սեպհականեցի այդ յատկութիւնը: Գուցէ բարոյագէտը կանուանէ ինձ անբարոյական, եղեռնագործ, գազան, գուցէ մարդասէրներ մեզանից կը համարեն ինձ,—բայց փոքր չէ, ես պէտք է վարվեմ այնպէս, ինչ Իր պատմվում է կեանքը: Իսկ երբ մարդիկ կը դարձրեն մեզ մի ինչ, երբ խաղաղութիւնը և քրիստոնեական երդասրերութիւնը կը թագաւորեն աշխարհի վրա,—ես պատրաստ եմ լինել ամենայարմար և համբերվել իմ թշնամիների հետ...

Այսպէս, գեռ երկար խօսում էին նրանք, մի չի տրագի մէջ վառված եղը ապատվեցաւ, մի քանի բոպէ պլպլաց, ծխրատաց և ապա հանգաւ բանտի մէջ տիրեց մահի խաւարը:

(Կը շարունակվի)

զարոցի աշակերտներս ցանկացանք մի փոքր ինչ բանով կարեկից լինել միջնակարգերի դասերի վիճակին, ուստի և կազմելով մեր մէջ մանուկներ կերպիս մի հանգանակութիւն, ժողովեցինք 58 բուբլի 95 կ., որից զատ հանելով 95 կ. փոստատախս, մնացած լիսուն և ութն բուբլի գուսարը ուղարկելով տոպա հետ նուիրատուաց անուանական ցուցակով ի միասին, խնամարկաբար թեղրում եմ, մեծապատիւ խմբագիր, մի անկիւն ներել սորան ձեր պատուական թերթի էջերի մէջտեղ, իսկ գրանմ հասուցանել, ուր հարկն է։ Ահա նուիրատուաց ցուցակը։ Բարաղամանց կարապետ 3 բ., Բարաղամանց Աւետիք 1 բ. 50 կ., Բէշկինանց կարապետ 3 բ., Գէորգեանց Յովհաննէս 3 բ., կոստանեանց Արամ 2 բ., կոստանեանց կոստանդին 2 բ., Բարաղամանց Արշակ 2 բ., Խրիմեանց Զօրզոպ 2 բ., կոստանեանց Լեոն 1 բ., Ղասապեանց Համազասպ 1 բ., Ղասապեանց Յարութիւն 1 բ., Թուխկեանց Դաւէն 1 բ., Գարիպեանց Մնացական 1 բ., Ղազարեանց կոստանդին 1 բ., Սուլթանեանց Յարութիւն 1 բ., Սարգսեանց Լեոն 1 բ., Մեղիկեանց Յարութիւն 1 բ., Վարդապետիկեանց Աբրահամ 1 բ., Տիգրանեանց Լեոն 1 բ., Աֆրեանց Գրիգոր 1 բ., Խոյեցեանց Համազասպ 1 բ., Սարգսեանց Յովակիմ 1 բ., Ղազարեանց Գէորգ 1 բ., Բարաղամանց Գրիգոր 1 բ., Խոյեցեանց Արամ 1 բ., Խրիմեանց Աւետիք 1 բ., Չինչիրանեանց Բարգարա 1 բ., Բաղամարեանց Հայկ 1 բ., Խաչատրեանց Աւագ 1 բ., Խաչակեանց Արամ 1 բ., Ազամալեանց Երուանդ 1 բ., Աբուլեանց Պետրոս 1 բ., Բաղդասարեանց Կարապետ 1 բ., Ռափայելեանց Լիպարիտ 1 բ., Խրխուեանց Սոփեան 1 բ., Ղանիարտեանց Մկրտիչ 75 կ., Բուլեանց Գասպար 75 կ., Կուպարեանց Յարութիւն 60 կ., Պարսամանց Լեոն 60 կ., Զաքարեանց Յակոբ 50 կ., Տէր-Յարութիւնեանց Համազասպ, Յակոբ և Սեդրակ 1 բ. 50 կ., Այտինեանց Յակոբ 50 կ., Գրիգոր Մկրտչեանց 50 կ., Սարգիսեանց Հայկ 50 կ., Սարգիսեանց Մուշեղ 50 կ., Յովհաննէսեանց Մկրտիչ 40 կ., Զաքարեանց Յարութիւն 40 կ., Բարաղամանց Ղազարոս 40 կ., Ղազանեանց Արամ 40 կ., Սոփոնեանց Յակոբ 40 կ., Սողոմոնց Համազասպ 40 կ., Խաչակեանց Մարտիրոս 40 կ., Պարսեանց Յակոբ 30 կ., Մուրատեանց Մկրտիչ 30 կ., Ղանիարտեան Բաղրատ 25 կ., Գիւնոսեանց Բալաբէկ 25 կ., Գիւնոսեանց Խաչատուր 25 կ., Ռուխիթեանց Երուանդ 25 կ., Մինչաեանց Արամ 20 կ., Վարդանեանց Յովհաննէս 15 կ., Գանիլեանց կոստանդին 50 կ., Դանիլեանց Գարիրել 30 կ., Դումարն յիսուն և ութ բուբլի։

Աշակերտ Զօրզոպ Խրիմեանց

ՆԱՄԱԿ ՆՈՒԻՐՈՒԹ

10 ապրիլի

Նուիրում ծուլութիւնը, անշարժութիւնը մի ընդհանուր կանոն է։ Եթէ այս 1880 թուականում ոչ մի Նամակ չուղարկեցի «Մշակին» պատճառը այն է, որ և ես ենթարկվեցի այդ կանոնին։ Ցաւութիւնը և անշարժութիւնը այսպէս, ինչպէս պտացի, կանոն է և ընդհանուր։ Բնութիւնն անգամ չէ չեղծում այդ կանոնից, տեսէք ձեռը իր մէջերն այժմ չը տեսնված ցրտով, հասարեա 1½ արշին ձիւնով վեր է ընկել գլխներիս և էլ չի ուզում ոտդ դնել, որովհետև ծուլանում է։ Մեր նոր ընթերցարանի լրագիրները այս է երրորդ ամիսն է գնում, որ ուղարկվում են մեզ, ուղարկվում, գալիս են հոս գալիս թիֆլիսից և էլի չեն տացվում, որովհետև չչուզեր, այժմ զուրս է մոդայից... ծանր, ծանր, որքան կարելի է ուշ.... պիտի ծուլանալ. այս է այժմ կանոնը։ Այժմ ամենայն բան կարող է չը շարժվել, ոչ մի բանի խաղաղութիւն անգամ չէ կարելի մրդանվել խիղճը, զգացմը, մարդասիրութիւնը, դատաստանը, արդարութիւնը, անաչառութիւնը (աւելի պաշտօնական տարների մէջ)—բոլորը, բոլորը հանգիստ, անվրդով կարող են ննջել իրար Մորֆէոսի ծոցում։

Նուիրելին իր վանեցի, եղբորը, սովից ժամատասանման անիմաստ սովից մահանող եղբորը կարող է մի կաղ հաց չը մեկնել չուտով, քանի չուտը բերանումն է, ինչ անենք, ուշացնելը պապի դէպքում աներեսի և վանգաւոր կարող է մնել։ Ինչ անենք թէ ուշացնելը իր այն մեկ յուսատու քանի, բայց այժմ նրա չար բաղդից հենց՝ վանեցի եղբոր այն ամուր դպրոցածքը կարող է փչել։ Այդ անպարկեշտ համար փոքր ինչ եռանդ, չարժողութիւն է հարկաւոր, դիտեմ, իսկ դրանք կը վիրաւորէին Նուիրում թագաւորող անշարժութեանը ու ծուլութեանը։

«Չը կայ կանոն, ասած է, առանց բացառութեան»։ Նուիրում երեք մարդիկ հերոսաբար դէմ դրին մեր այդ ընդհանուր կանոնին և բաւական եռանդ ու չարժողութիւն ցոյց տուին, սրանք մեր ապագայ մահատեսացուներն են, որ մի երեք չարքի առաջ արհամարհելով ցուրտն ու բուքը մահապարտ ընկան դէպի Ցուդայի ալիարշը։ Մէկը չը կայ դրանց հարցնող. «տանջամարդներ, ախար ոնց չը ծուլացաք, որ այս մահարեր թանգութիւնում ու ցրտերում տեղից չարժվեցիք.....

Ապագայ մահատես խեղճ, աղքատ դրացի, դու մի կողք գարա հացին կարօտ լաց եղիր քո զաւակների հետ, իսկ քո դրացին արտասուքներդ, մեղդ չը կամենալով տեսնել, մահ տեսնելու, «մահ տեսիս դառնալու համար Երուսաղէմ է վազում..... «Լաց դերեզմանիս հապա գուր կը զայ այս...

Բայց ես խնդրվեցի՝ ասելով, որ անշարժութիւնը ընդհանուր է, բոլորին մոռացել էր թանգութիւնը, աւագակութիւնը և կարմրուկ հիւանդութիւնը. այո, որանք, այս երեքը, մեծ չարժողութեան և յառաջադիմութեան մէջ են մեր գաւառում. սոքա գնալով գնալով աճում ու աճում են։

Աճող կարմրուկը կարծեցնում է այժմ չատ մանուկների աճող՝ ծաղիկ հասաբ և խեղդ մեզ։ Ինչ ոնց ոնցեր զրկում նրանց միակ հարստութիւնից՝ զաւակներից։

Այդ աղքատները լաց են լինում, գուցէ և մը-խիթարվում, որովհետև նրանց մինչև այժմ չը տեսնված թանգութիւնից էլ պատելու հնար չունեն։

Էլի փառք Աստուծոյ՝ որ կառավարութեան կարգադրութեամբ սրանց վիճակը փոքր ինչ թեթևանում է. մեր քաղաքի հայ և թուրք աղքատներին նա 10,000 պուդ ցորեն է ընծայել։ Արդէն մէկ ամիս կը լինի, որ այս մասին այստեղից մի հայ և երեք թուրք գնացին Թիֆլիս ցորեն բերելու, եթէ այս խնամքն էլ պակասել էր այդ թշուառ ընտանիքների գլխից, պէտք է որ ընկնէին նրանք դառն պակասութեան անգութ հարուածների տակ։ Աւաղուց էլ կառավարութեան կողմից 1950 պուդ ասալ տարի ժամանակով փոխ տրված ալիւրը լամանվեցաւ հայ և թուրք աղքատների մէջ. 220 պուդը այդ ալիւրից հասաւ հայ աղքատներին (որոնք ուխտուն անից աւելի են)։ Դրսից բերված ցորենների պատճառով մի առ ժամանակ ցորենը այստեղ էժանացաւ, բայց վերջնապուրց յետ չուտ էլի թանգացաւ։ Ցորենի պուդը այժմ 3 բ. 50 կոպէկով էլ դժուար է ձեռք բերվում և այս թանգութեան անհլուն մասամբ օգնում է հաղորդակցութեան դժուարութիւնը՝ ցրտի և չրջակայ բարձր ձիւնի պատճառով։ Շաբաթական գետնը ծածկող ձիւնից անասունների կերակուրներն էլ դժուար է գտնել. խոտի պուդը 80 կոպ. է. չը տեսնված գին։ Անասունները նոյնպէս իմացան որ այս տարի մի անպտուղ տարի է, խեղճերը. աւելի մտաց գառները՝ ցրտի և սննդի պակասութիւնից փչանում են։ Փոքր ինչ էլ աւագակութեան մասին։ Ձիեր գողանալ, տուն խնամիներ կոտրել անպակաս են. դեռ երկու շաբաթ չը կայ որ աւագակները ծակելով խանութի կողքը՝ պ. Ց. Ն-թանց՝ մինչև երկու հազար արժողութիւն մանուլի և մախմուրի թոփերը տարան։ Գիւղերով կատարվող գողանի աւագակութիւնների հետ չարունակվում են և ցերեկվայ յայտնի աւագակութիւնները։ Երկու իրանեցիներ (հաշվարի) 2 ամիս աւելի մեր գիւղերում մանգալով, սուտ արծաթէ մանկիներ թուղթ փողի հետ փոխելով, մի քանի հազարների տէր դառնալով, անյայտանում են։ Մի ջուանիչեցի հայ է խնամում դրանց խարդախութիւնը (հալչով արծաթէ փողերը) և փրկում կատարելիք դիպուածներին։ Բայց ասում են, որ էլի մէկ 25,000 բուբլի փոխած են։ Ասում են նոյնպէս, որ մեր յաջորդը մէկը 5 բուբլով Երբև հնութիւն առած լինի այդ արծաթի բուբլիներից մէկը։

Զ.

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 1 ապրիլի

Կարդալով ազգային պարբերական թերթերում և «Մշակ» լրագրի № 43 պարտ կամարակալի հեռագիրը, որ ասվը Աղդակում սատականում է, ուստի սուրբ պարզ համարելով, կրկին հաւատացել 18 բուբլ. խնդրեմ տանալով տարբերգրների անունները սպէք ձեր լրագրում. Եւսայի Աւագեանց 1 բ., Մինաս Պատրիանց 1 բ., Մկրտիչ տէրացու Սանեփանեանց 50 կ., Գրիգոր Շահնազարեանց 50 կ., Յոսեփան Յակոբեանց 1 բ., Ալեքսանդր Տէր-Մկրտչեանց 1 բ., Ամիրազանց 1 բ., Ալեքսանդր Մելիք Աւագեանց 20 կ., Մի ոմն 1 բ., Աւետ-սանդր Տէր Գէոնդեանց 1 բ., Գուկաս Գուկասեանց սպասաւորի 1 բ., Նիկոլոս Նիկոլոզանց 1 բ., Ազատ Մելիք Աւագեանց 1 բ., Յարութիւն Տէր-Սիմոնեանց 1 բ., Աղասիրդի Օրդանեանով 1 բ., Սակ Սակով 1 բ., Գրիգոր Յարութիւնով 1 բ., Մելքոն Տէր-Բարսեղեանց 1 բ., Կարապետ Սակով 1 բ., Սմբատ Շերմազանով 15 կ., Աւագ և Մելքայէլ Սարգիսեանց 20 կ., Յոսեփան Զօրեանց 45 կ.։ Ընդամենը 18 բուբլ.

Յոսեփան Զօրեանց

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՖՐԱՆՍԻԱ

—

Կրաղիրների մէջ կարդում ենք հետևեալ տեղեկութիւններ։

Ֆրանսիական ազգային ժողովի նիստերը նորից սկսվեցան։ Նոքա, ինչպէս երեում է, չափազանց կենդանի, մինչև անգամ ազվիպի կը լինեն։ Կղերականները չափազանց թշնամացած են կառավարութեան հետ և երևի եկող ամառվայ ընթացքում, թէ պատգամաւորների ժողովի և թէ սենատի նրանց կուսակից անդամները կառավարութեանը անդադար հարցեր կառաջարկեն «մարտի հրամանների» առիթով։ «Մարտի հրամաններ» Ֆրանսիայում անուանվում են կառավարութեան այն կարգադրութիւնները, որոնք վերաբերվում են եղբայրներին և հոգևոր միաբանութիւններին։ Ամեն բանից երևում է, որ արգելված միաբանութիւններից չատերը կը հրաժարվեն ներկայացնել կառավարութեանը իրանց կանոնադրութիւնները, և եղբայրների հետ կամարտիպէս էլն փակի իրանց ուսումնարանները, իսկ երբ կառավարութիւնը ուժով կը փակի այդ ուսումնարանները, նոքա կառավարութեան դէմ դատ կը սկսեն։ Զատ նոքան մանաւոր անգիր, որոնք այդ ժամանակ կը պատահեն, առիթ կը տան պատգամաւորների ժողովի և սենատի կղերական անդամներին կառավարութեանը հարցեր առաջարկելու համար։

Այնուամենայնիւ պէտք է նկատել, որ այդ հարցերը կղերականների համար լաւ հետևանքներ չեն կարող ունենալ։ Պատգամաւորների ժողովի մէջ կղերականները և նրանց բարեկամները անընդհատ փոքրամասնութիւն են կազմում։ Սենատի մէջ ֆեբրիի օրէնքի 7-դ յօդուածի քննութեան ժամանակ կղերական արիստոկրատական մեծամասնութիւն կազմվեցաւ, բայց այդ մեծամասնութիւնը այլ ևս չը կայ։ Զատ նոր հանրապետականները, որոնք միասնել էին կղերականների հետ հակասել են իրանց սխալը և այլ ևս չեն կամենում ընդդիմադրել կառավարութեանը։ Այդ խումբի առաջնորդ Դիւֆորը, զգալով ունեցած օրէնքները գործադրելու պատճառով միխատարութեան վրա յարձակվելը սենատի պատգամաւորական դերի համար անպարմար է գտնում։

Վերջին ժամանակներում ակներև եղաւ, որ եթէ կղերականները կառավարութեանը հարց կառաջարկեն «մարտի հրամանների» առիթով, նոքա փոքրամասնութեան մէջ կը հանեն։ Դրանց առաջնորդները, այդ հանգամանքը ի նկատի ունենալով, աւելի լաւ են համարել առ ժամանակ լռել և անգործ սպասել, մինչև որ կառավարութիւնը որ և է կարգադրութեամբ կը ստիպէ չափաւոր հանրապետականներին նորից միանալ կղերականների հետ։ Կառավարութիւնն էլ, խնայելով այդ հանգամանքը, կաշխատի, որ կը-ղերականների յոյսերը չարդարանան։

Ֆրանսիական պարլամենտական կեանքի մէջ անկասած չատ տրամներ և փոխարինիներ կը լինեն, բայց կղերական այդ կուսից դրական հետևանքների չէ կարելի սպասել։ Այն ժամանակից, ինչ Ժիւլ Ֆերրի եղբայրների և հոգևոր միաբանութիւնների ուսումնարանների փակելու հարցը բարձրացրել է, բաւական միջոց է անցել և այդ հարցով հետաքրքրված հասարակութիւնը, այսինքն այն ծնողները, որոնց երեխաները սովորում են հոգևորականների ուսումնարաններում, հաշվել են այդ մոքի հետ և համոզվել են, որ իրանց երեխաների ուսումը շարունակելու համար պէտք է ուրիշ հիմնարկութիւններ գտնել։ Այսպիսի պայմանների ժամանակ եթէ կառավարութիւնը, մինչև անգամ ուժով կը փակէ հոգևորականների ուսումնարանները, անբաւականութիւններին առիթ չի լինի։

ՍԵՐԲԻԱ

—

Կրաղիրների մէջ կարդում ենք հետևեալ թղթակցութիւնը Բէլգրադից։

Հեռագիրը երեի հաղորդեց ձեզ, որ օրերս համաձայնութիւն կայացաւ Չիլինցի և Բէլգրադի կառավարութիւնների մէջ սերբիական երկաթուղիների վերաբերութեամբ։ Այդ անվիճելի գործը մանվեցաւ օրերս յայտնի սերբերի։ Աւստրիական և սերբիական կառավարութիւնների հայցացքները այդ գործի վրա բաւական զանազան էին և հարցը լուծելու համար Աւստրիան զիջումներ արաւ։ Աւստրիացիները պնդում էին, որ երկաթուղու գիծը Հասցնվի մինչև բոլգարական երկաթուղու գիծը, իսկ սերբները չէին կամենում ընդունել այդ առաջարկութիւնը, որովհետև հասասա գիտէին, որ Բոլգարիան ոչ թէ միայն իսկոյն չէր կարող սկսել գծի շինութիւնը, այլ մինչև անգամ նշանակված ժամանակամիջոցի մէջ էլ չէր կարող հասցնել։ Այդ պայմանները ի նկատի ունենալով, սերբերը չէին համաձայնում այնպիսի ծանր պայմաններ անել, որոնք օգուտ կը տային ոչ թէ սերբիական, այլ աւստրիական արդիւնաբերութեանը։ Աւստրիացիները անեն տեսակ միջոցներ գործ դրին իրանց նպատակին հասնելու համար, բայց սերբիական հաւատարմատարը չը համաձայնեց կատարել նրանց պահանջը։ Վերջ ի վերջոյ աւստրիական կառավարութիւնը սահմանեցաւ զիջումներ անել, որանցով երկու կողմերն էլ բաւական մնացին։

Մի ժամանակ Սերբիան Աւստրո-Հունգարիայից այդ հարցի վերաբերութեամբ սաստիկ ընդդիմադրութեան էր սպասում։ Մի ժամանակ աւստրիական կառավարութիւնը սպասնում էր Սերբիային, որ իր զօրքերով կը գրաւի երկիրը, եթէ Սերբիան չի կատարի նրա պահանջները։ Մի ժամանակ սերբիական առաջին մինիստր Պասիչ, որ չէր կամենում այնչ զիջումներ անել, մտադիր էր հրաժարական տալ և թողնել, որ իր փոխանորդը մերժէր կամ ընդունէր աւստրիացիների պահանջները։ Մի և նոյն ժամանակ Պասիչ յայտնում էր, որ ոչ մի մինիստր չէր համաձայնի կատարել Աւստրո-Հունգարիայի պահանջները, որոնք ուղղակի վնաս են հասցնում Սերբիայի շահերին։

Այս հանգամանքները ի նկատի ունենալով, Աւստրո-Հունգարիան լաւ համարեց զիջումներ անել և համաձայնութիւն կայացաւ։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 25 ապրիլի։ «Правит. Вѣстн.» լրագիրը հաղորդում է, մինիստր Տօլստոյ իր խնդիրքի համեմատ արձակված է պաշտօնից։ Սենատոր Պոբեդոնոսցևին հրամայած է Սինոդի օրեր-պրոկուրորի պաշտօնը վարել։ Դերպտի ուսումնարանական շրջանի հոգաբարձու Սարուբով սատանա-սեկրետարի աստիճան է ստացել և ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրութեան կառավարիչ է նշանակվել։

Կ. ՊՕԼԻՍ, 25 ապրիլի (7 մայիսի)։ Զիմնազիական գատարար Կուսիերաուլի սպանդին մահուան պատիժ գատապարտեց։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 26 ապրիլի։ Վէյմար և Մինինգենի պետական յանգաւորների զորքի քննութիւնը նշանակված է մայիսի 6-ին։

խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՇԱՐՈՒՆԻ